

jako údaj pouze aproximativní — tradiční datum 1570 př. n. l. jakožto předěl mezi oběma obdobími, spojený údajně s příchodem několika orientálních válečných družin do helladské oblasti (Danaos, Kadmos); srov. v tom směru Stubbingsovy výklady v jeho stati *The Rise of Mycenaean Civilization* (CAH, Rev. Ed. of Vol. II, fasc. 18), recenzované v SPFFBU E 11 (1966), 156 nn. Stejně přibližným, ale přitom v zásadě oprávněným údajem se autorovi jeví i r. 1400 př. n. l. jakožto datum pádu Knossu (konec LM II) a S. soudí, že nepřesnost zde může být sotva větší než 25 let. Přechod mezi LM IIIa a LM IIIb nebyl prý — ve shodě s tradičním názorem — o mnoho vyšší než rok nástupu Ramesse II (1304 př. n. l.). Naproti tomu, pokud jde o předěl mezi LM IIIb a LM IIIc, autor odmítá datování *A. Furumarka*, který jej klade přibližně do r. 1230, a opíraje se zejména o zjištění, že keramika LM IIIb je běžná v Alalaku a Ugaritě — i jiné — až do jejich pádu kolem r. 1191, rozhodně soudí, že LM IIIc nemohlo započít před r. 1180 př. n. l.

Pokud jde o datování pádu Tróje (tato otázka je řešena v závěrečném exkursu), autor pokládá za nejbližší skutečnosti názor alexandrijského učenice Eratosthena, který kladl tuto událost do r. 1183 př. n. l. Přitom Stubbings považuje — ve shodě s antickou tradicí o „návratu Herakleova“ — tzv. dórskou invazi za dlouhodobý řetězec událostí, které před tímto datem i po něm dotíraly na mykénskou civilizaci, až ji nakonec vyvrátily.

Antonín Bartoněk

J. L. Caskey, Greece and the Aegean Islands in the Middle Bronze Age, CAH, Revised Edition of Vol. II, Chapter IV[a] (fasc. 45). Cambridge University Press, 1966. Stran 32. Cena 3 s. 6 d.

Tento svazek CAH navazuje na obdobný Caskeyho výklad o rané době bronzové v egejské oblasti (*J. L. Caskey, Greece, Crete and the Aegean Islands in the Early Bronze Age*, CAH, Revised Edition, fasc. 24), recenzovaný autorem této stati v SPFFBU E 11 (1966), 152 nn. Caskeyho rozbor střední doby bronzové je však o to méně rozsáhlý, že neobsahuje výklad o středním bronzu na Krétě, neboť tato kapitola byla v CAH zpracována již ve zvláštním svazku [viz *F. Matz, Minoan Civilization: Maturity and Zenith*, CAH, Revised Edition, fasc. 12; recenzováno námi taktéž v SPFFBU E 11 (1966), 154 nn.].

Kritický úvod práce (str. 3–4) obsahuje jednak chronologické vymezení střední doby bronzové v Egeidě (od příchodu nového obyvatelstva na počátku 2. tis. př. n. l. až po 16. stol. př. n. l.), jednak charakteristiku tohoto období jakožto přípravné fáze k rozvoji tzv. mykénské civilizace v pozdně bronzovém období.

Konkrétní rozbor středně bronzového archeologického materiálu, který v práci následuje a vyplňuje největší část díla (str. 4–21), je rozčleněn na analýzu keramiky a na výklad o architektuře a způsobech pohřbívání. Výklad o keramice je uveden charakteristikou jejích dvou hlavních středně helladských typů, jednak tzv. minyjského zboží (jemné a dobře vypálené keramiky, zprvu šedého zabarvení, v pokročilejších fázích spíše zabarvené žlutého), jednak „neleskle malované“ keramiky (tzv. Matt-painted ware); připojeny jsou zmínky o některých dalších, většinou lokálních typech, přiřazovaných někdy také k minyjské keramice, ale v zásadě od ní odcyhlých a primitivnějších (jde o tzv. červenou, hnědou či černou minyjskou keramiku, zvl. o „argejské minyjské zboží“). C. přitom nepřijímá často sdílený názor, že podstatou tvarů minyjské keramiky byla vědomá nápodoba kovových předmětů, nýbrž tu počítá spíše s oboustranným vzájemným ovlivňováním.

Geografický přehled středně helladské a středně kykladské keramiky tvoří jádro této části Caskeyho práce. V rychlém sledu tu figurují nejprve všechny helladské oblasti v tomto pořadí: Makedonie (otázku tamních vztahů k ostatnímu Řecku ponechává C. nerozhodnutou); Thessalie (těsnější vztah k jižnějším řeckým oblastem má zejména úzký pruh na východě při pobřeží); Lokris—Fokis—Bojotie—Euboja (celá řada významných nalezišť, zejména v Bojotii [Théby, Orchomenos, Eutresis]); Attika (přes jistý pokles počtu sídlišť proti EH II [právě EH III je v Attice málo zastoupeno] je tu v MH doloženo dosti velké množství bronzových lokalit; lze pozorovat jistý vliv Kyklad a Kréty); Megaris (středně bronzové sídliště, zvané později Minoia); Korinthia (nejméně 9 sídlišť, z nichž jedno s výrazným přerывem po EH II); Argolis (do MH patří jistá část šachtových hrobů z Mykén, zvl. ze staršího hrobového okruhu B, dále některé stavby z Tiryntu — patří i tamní stavba s oválným půdorysem —, argejské opevnění na vrchu zvaném Aspis, především však bohaté nálezy z Lery V [na konci EH II byla vypálena Lerna III, lokalita byla znovu osídlena v EH III jakožto Lerna IV — již s doklady šedého minyjského zboží i s oválnými apsidálními stavbami — a na toto období navazuje potom v MH celkem souvisle Lerna V; v této době je tu doložen i import z Kyklad a Kréty a poprvé se zde nalazají koňské kosti]); Arkadie (zvl. Asea); Lakonika (větší počet sídlišť, např. v Amyklách; na Kythéře i jinde lze pozorovat stopy krétského vlivu); Messenie (přes 20 zjištěných středně bronzových

lokalit, zejména opevněná osada Malthi na severozápadě [s obtížným chronologickým rozlišením doznívajícího EH od počátků MH]); Elis (zvl. v oblasti Olympie); Achaja – Aitolie – Akarnanie (zvl. Thermon v Aitolii; opět apsidové stavby); Epeiros (zvl. Dodona se vztahy k Makedonii).

Zvláštní pozornost je věnována ostrovní egejské oblasti. Obecně se konstatuje, že více než tucet tamních doposud odkrytých středně bronzových sídlišť vyvrací svou existenci starší názor, že tyto ostrovy byly v MC zcela vylidněny. Ke konci EC II (EC = raná doba kykladská) došlo tu sice k náhlé katastrofě, takže EC III je velmi skrovně doloženo, ale v MC byly ostrovy znovu osídleny, i když asi v poněkud menší míře nežli předtím v EC II. Z významných ostrovních sídlišť se C. podrobně zabývá lokalitou Fylakopi II na Melu, jež byla středně kykladským pokračováním Fylakopi I, zničeného pravděpodobně zemětřesením v EC II (pro střední vrstvy Fylakopi II je typické soužití místních keramických typů s importovanou řeckou minyjskou keramikou a s kamarským zbožím z Kréty; ke konci MC přitom krétský vliv stále více silil). Dále pak autor informuje o výsledcích výkopů v Hagia Eirene na Keu, kde vykopávky z r. 1960 odkryly jednak osídlení z EC, jednak z MC, přičemž mezi oběma vrstvami nebyla patrná kontinuita (zato osídlení z MC tu pokračuje až do LC II: byly tu odkryty základy chrámu z MC a v jeho vrstvách nalezeny fragmenty asi 20 terakotových sošek žen o původní velikosti mezi 60–150 cm [sošky jsou bez přímých paralel, ale lze na nich rozeznat jisté minojské rysy; vznikly ke konci MC nebo na začátku LC]). O ostatních středně kykladských lokalitách na egejských ostrovech hovoří autor jen stručně stejně jako o nalezištích na maloasijském pobřeží; tam věnuje pozornost zejména Tróji VI s novým obyvatelstvem. Upozorňuje však mimo jiné i na minojské nálezy z Milétu na konci zkoumaného období (tehdy se tam zřejmě usadili krétskí kolonisté), kdežto naproti tomu krétské sídliště z Ialysu na Rhodu vzniklo až v LM Ia. „Matt-painted pottery“ ze Sicílie a Liparských ostrovů je podle něho helladský import.

Po rozboru keramiky následuje u Caskeyho výklad o architektuře a způsobech pohřbívání. Obecně se konstatuje neopevněnost středně bronzových sídlišť — ovšem s různými výjimkami; v každém případě však bylo tehdy méně opevněných míst než v EHII/ECII nebo zejména později v LH III. Obydli nebyla velká a měla obvykle oválný půdorys s apsidou (v Lerně — jak již bylo řečeno — je tento typ doložen již v EH III), hlavní místnost je však čtyřúhelníková s kulatým krbem. Jediná doložená chrámová stavba je ona z Keu.

Mrtví byli pohřbíváni přímo v osadách, často pod obydlími; mimo osady pak vznikla známá pohřebiště z Korintu, Eleusiny, Seskla, Mykén a samského Heraia. Samostatné větší hroby jsou doloženy většinou v západních částech helladské oblasti. Všeobecně nejsou hroby příliš bohaté a neukazují vždy na vysoký stupeň uctívání zemřelých. Je však i řada výrazných výjimek. Plynulý vývoj od skromných hrobů k okázalým hrobkám lze sledovat zejména v Mykénách, kde nejstarší tzv. šachtové hroby, spadající ještě do MH III (jde v zásadě o tzv. hrobový okruh B) představují právě významnou přechodovou fázi na cestě k bohatším pozdně helladským šachtovým hrobům okruhu A a dále potom k hrobům kupolovým.

V závěrečné kapitole (str. 21–26) se autor obrací k etnicko-jazykové problematice středně helladského obyvatelstva a dochází k závěru, že to byli Řekové — či přesněji „lidé, kteří hovořili ie. jazykem, který byl natolik odlišen od svého mateřského společenství („parent stem“), že jej lze ve shodě s moderní lingvistickou teorií označit jako řečtinu“. Toto obyvatelstvo přišlo na jih Balkánského poloostrova někdy začátkem 2. tis. př. n. l., přičemž si tento jeho příchod prý nelze představovat jako migraci několika kmenově odlišných vln, následujících za sebou, jak se dříve soudilo, nýbrž vznik řeckých kmenových i nářečních rozdílů je třeba klást až přímo na řeckou půdu (v tom se C. shoduje s *J. Chadwickem*; srov. *The Prehistory of the Greek Language*, CAH, Revised Edition, fasc. 15). Noví obyvatelé přišli podle C. buď ze severu nebo z východu anebo z obou těchto směrů a znali již výrobu minyjského zboží. S Krétou obchodovali již od MH Ia, i když z počátku jen v malé míře. Byli spřízněni kulturně a pravděpodobně i etnicky s obyvatelstvem Tróje VI, které dorazilo do svých pozdějších sídel u Hellespontu zhruba ve stejné době, nebo nanejvýš o něco málo později.

Tento Caskeyho obraz předpokládaných středně helladských poměrů představuje až na některé specifické rysy (neuznávání několika vln řeckých příchozích; uznávání možnosti příchodu Řeků z východu, tj. přes moře) v zásadě tradiční přístup k řešení středohelladské etnické problematiky. Zvláštního, netradičního zabarvení se však této Caskeyho hypotéze dostává tam, kde se autor snaží uvést tento obraz ve shodu se skutečností, že alespoň v Argolidě dochází k destrukci značící příchod nového obyvatelstva nikoli na konci EH III, nýbrž již o jedno období dříve (tedy na konci EH II) a že středně helladský vývoj je tam v zásadě pokračováním vývoje z konce rané doby helladské. Caskey se pochopitelně — pro geograficky omezený výskyt zmíněného jevu — neodvažuje počítat s příchodem Řeků zásadně již kolem r. 2100 př. n. l., a tak vysvětluje onen jev hypotézou poněkud složitější, nikoli však nepřijatelnou:

Podle něho vstoupilo v EH na argolskou půdu — případně i do dalších helladských krajin, v každém případě však určitě i na Kyklady — nové obyvatelstvo dvakrát. Poprvé se tak stalo koncem EH II. Noví příchozí se tedy setkali s rozhodným odporem většího dosavadního obyvatelstva, zničili většinu jejich osad, zároveň však některých ušetřili, pokud jejich obyvatelé přistoupili na podmínky invazorů. Koncem EH III se pak objevili v Argolidě — a zároveň vůbec v celé helladské oblasti — noví vetřelci, etnický spříznění s invazory prvními, a to mělo za následek, že kdežto v Argolidě se titi lidé namnoze usazovali bez velkého odporu místního obyvatelstva a bez destrukcí, stávali se naopak pro ostatní helladské krajiny zpravidla nositeli zkázy. Příbuzenský vztah mezi Řeky, přicházejícími někdy ve 20. stol. př. n. l., a jejich příbuznými, osadivšími Argolidu o něco dříve, je C. ochoten chápat jako vztah mezi Řeky a indoevropskými Luwijci, kteří jsou mimo jiné podle Caskeyho odpovědní — C. se v tom shoduje s některými dalšími badateli — za značné rozšíření místních jmen charakterizovaných výskytem suffixů na *-nth/-nd-* a *-ss-* v celé řadě krajin při Egejském moři. — Celá tato Caskeyho teorie je vlastně modifikací názoru *J. Mellaarta*, vysloveného v práci *The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean*. *AJA* 62 (1958), 9–33. Naproti tomu C. odmítá názor *G. Huxleyho* (*Crete and the Luwians*, Oxford 1961), podle něhož byli Luwijci zároveň i zakladateli středně minojské kultury na Krétě.

Jakkoli mají závěrečné Caskeyho úvahy zatím daleko od toho, aby došly všeobecného uznání, poskytují zajímavé řešení středně helladského problému, uzavírají velmi podnětným způsobem autorovy předchozí výklady a činí z této stati v CAH opravdu ucelenou kapitolku o vývoji a problematice středního období bronzového v Řecku a na egejských ostrovech.

Antonín Bartoněk

G. S. Kirk. The Homeric Poems as History, CAH, Revised Edition of Vol. II, Chapter XXXIX [b] (sv. 22). Cambridge University Press 1964. Stran 35. Cena 6 s.

Otázky historického pozadí homérských básní patří v posledních letech k tématice, která je řešena s velikou oblibou. I v recenzi části SPFFBU našla již tato otázka své uplatnění, když jsme tu v čísle E 8 (1963), 149nn., posuzovali pozoruhodnou práci *D. L. Pagea*, *History and the Homeric Iliad*, Berkeley 1959. Konečně i sám *G. S. Kirk*, autor studie, kterou posuzujeme nyní, uveřejnil již z tohoto tématického okruhu rozsáhlou monografii *The Songs of Homer*, Cambridge 1962, a patří mezi vynikající odborníky v homérské otázce vůbec.

Studie má celkem 9 kapitol. Po krátkém úvodu, v němž autor zdůrazňuje značný časový rozsah období, jimž musela epická tradice projít, než byla ztvárněna do podoby homérských básní (str. 3–4), přechází Kirk k řešení jejich problematiky jakožto výsledku dlouholeté tradice ústní slovesnosti (2. kap.; str. 4–11). Velmi případně tu zdůrazňuje zejména několik svých dílčích tezí. Předně upozorňuje, že pojem ústní tradice nemusí ještě znamenat, že to musela být od samého počátku tradice básnická, a soudí, že se vypravování o trójské válce mohlo po jistou dobu uchovávat i v prozaické formě. Samotná básnická forma transmise se ovšem dala za pomoci nesčetných dílčích frazeologických jednotek, vázaných básnickým metrem, tzv. formulí (Kirk se tu hlásí k odkazu významného novátora v oblasti homérské otázky, Američana *M. Parryho*, který teorii homérských formulí vynášel a jako první propracoval); znalost těchto formulí přecházela z generace na generaci, ale zároveň — postupem času — formule podléhaly i leckterým změnám. Přitom možnosti poznat dokonale tento proces na základě studia obdobného vývoje v některých oblastech, kde se tento způsob tvorby až do dnešních dob dochoval, např. v Jugoslávii (četná z Parryho pozorování vznikla v konfrontaci se studiem tvorby a veršové reprodukce jugoslávských *guslarů*), jsou podle Kirka značně omezeny mnoha rozdílnými okolnostmi (ústní poesie je dnes již forma v zásadě přežitá, jihoslovanský verš je méně striktní než hexametraj.). Také otázka písma je pro způsob vzniku homérských básní podle Kirka irrelevantní a není prý nutné předpokládat, že by Homér byl mohl uskutečnit svůj velký čin pouze za pomoci písma. Na základě této úvahy dochází pak autor k závěru, že *Ilias* a *Odysseja* jsou básně, které dosáhly své definitivní podoby teprve nějakou dobu potom, co se onen tvůrčí čin realizoval (k realizaci jeho samého prý nedošlo v žádném případě po r. 675 př. n. l.), a že pro jejich jednotlivé úseky lze jen málokdy bezpečně určit nějak přesněji dobu jejich vzniku — ani pokud jde o terminus ante quem a post quem. Přitom ovšem autor v plné shodě s Parryho teorií zásadně odmítá starší představy o postupném vnějším rozšiřování básní z nějaké *Ur-iliady* či *Ur-odysseje* a uzavírá, že v historii každé z nich nemají místo dva, tři či čtyři autoři, nýbrž vždy pouze jeden autor hlavní — a vedle něho desítky, ne-li stovky předechozích pěvců.

Po těchto výkladech přistupuje Kirk k charakteristice homérského jazyka (3. kap.; 11–13). Využívá již výsledků nejnovějších jazykovědných bádání a při výčtu nářečních elementů, které lze v básních nalézt, tu nechybějí — vedle prvků aiolských, ionských a zčásti i attických — ani